

Colecția

Școala ardeleană de critică și istorie literară

© Ion Vlad

Editura ȘCOALA ARDELEANĂ

Cluj-Napoca, str. Mecanicilor nr. 48

Redacția: tel 0364-117.252; 0728.084.801

e-mail: office@scoalaardeleanacluj.ro,

redactie@scoalaardeleanacluj.ro

Difuzare: tel/fax 0364-117.246; 0728.084.803

e-mail: difuzare@scoalaardeleanacluj.ro,

esadifuzare@gmail.com

www.scoalaardeleanacluj.ro

Descrierea CIP este disponibilă la Biblioteca Națională a României

ISBN 978-606-797-070-8

Editor: Vasile George Dâncu

Coperta: Ioachim Gherman

Corectură și tehnoredactare: Sandra Cibicenco

ION VLAD

DREAPTA ȘI NECRUȚĂTOAREA MAGISTRATURĂ A TIMPULUI

scriitori, cărți, confesiuni



Cluj-Napoca, 2017

CUPRINS

Precizări.....	7
Dreapta și necruțătoarea magistratură a timpului	9
Lumini călătoare	18
Personalitatea scriitorului	30
Bătăile de inimă ale unui mare creator: Ileana Mălăncioiu.....	35
Meditația elegiacă.....	42
Celebrînd poezia	47
Nelimitata umanitate a poeziei	54
Un univers românesc numit Liviu Rebreanu	60
Liviu Rebreanu. Singurătatea scriitorului	130
Fascinația corespondenței. Liviu Rebreanu – destinatar.....	136
Oameni, fapte, istorii	144
Arta de a fi... prozator.....	148
Sub zodia istoriei și a vîrstelor.....	153
Jocul și spectacolul vieții.....	159
Mario Vargas Llosa – eterna magie a povestirii	163
În ținuturile dăruite lumii de William Faulkner.....	168

Timpul vieții. Timpul creației
(„Istoriile” corespondenței lui William Faulkner) 178

Henry Miller. Confesiune și poetică abisală 194

Controversatul Henry Miller 218

Recitind opera lui Henry Miller 235

PRECIZĂRI

Ideea de a reuni în volum pagini confesive, ecouri ale prieteniiilor niciodată trădate sau învăluite în cețurile uitării, cu pseudo-jurnalul călătoriilor proiectate sau de-a dreptul neașteptate, secvențe adesea tulburătoare, miraculoase prin asocierea argumentelor livrești ar conferi, sper, sumarului cărții o dominantă aparte pentru cititorul eseurilor sau cronicilor consacrate literaturii în ipostazele creației și ale interpretării acesteia. *Lumini călătore* nu e un simplu și grăbit itinerar; au fost ani în China și în Polonia sau prelungite săptămâni în Statele Unite sau Franța. Oameni și peisaje, referenți provocați de literatură (Danemarca sau Norvegia), călătorii unde zvonuri îndepărtate îmi aduceau aminte de proza marelui William Faulkner (în state nord-americane precum Georgia sau Carolina de Sud), regăsind antologia inspirat concepută și realizată de pasiunea pentru frumos și valori spirituale, Irina Petraș, *Lumina din cuvinte*, apărută la Editura Școala Ardeleană în 2015.

Volumul continuă, așa cum am afirmat, preeminența și constituenții Lecturii, prin comentarii la cărți de poezie și de proză, la pertinente comentarii critice, autorul avînd datoria să reafirme, consecvent cu sine și cu preceptele teoriei recreării operei literare, criteriul selecției: valoarea; altminteri cărțile ar fi date la o parte. Revistele *Steaua*, *Tribuna* și *Pro Saeculum* au publicat articolele sau studiile, eseurile sau însemnările în virtutea unor legături (*Steaua* și *Tribuna*) atît de vechi încît prefer să nu-mi aduc aminte...

Sunt dator să dau cititorului cîteva sumare explicații. Centenarul Liviu Rebreanu a produs nu puține intervenții

și interpretări demne de generoasa lume a romancierului și de experiența sa confesată; ulterior, succesivele volume din seria OPERE au relevat cititorului un demers unic: ediția Nicolae Gheran, monumentală construcție editorială, lucrarea unei echipe formate de istoricul literar Nicolae Gheran în cele trei decenii de explorări și descoperiri devenite OPERA. Convertit la o nouă lectură a creației lui Liviu Rebreanu, am amendat și am recreat complementar, elogiind scriitorul și mărturia editorială.

Editura Școala Ardeleană a găsit o fericită soluție tipografică și editorială pentru o carte-eseu inspirată dintr-un motiv fundamental al prozei europene. *Romanul universurilor crepusculare* a atras atenția criticii și prin valoarea unor romancieri care dau literaturii europene a secolelor XX-XXI personalitate inconfundabilă și dimensiune reflexivă (Thomas Mann, Robert Musil, Hermann Broch, Witold Gombrowicz, Günter Grass, Curzio Malaparte, Heinrich Böll și Louis-Ferdinand Céline). Era în 2004 și editura purta un alt nume, Eikon; se pare că lista prozatorilor a atras atenția editorului nord-american încît în 2010 versiunea englezească apărea, îngăduindu-mi abia acum să-mi exprim recunoștința pentru cei care au recomandat originalul și au încurajat tipărirea...

Volumul include comentarii la un mare și inegalabil scriitor, William Faulkner, și un ciclu de articole inspirate de natura originală și nonconformistă a lui Henry Miller; în fine, povestitorul și elogiul POVEȘTIRII, structura imuabilă și esențială a epicii, e celebrată de Mario Vargas Llosa, încheind o carte a lecturilor, regăsind imaginabilul și ficțiunea romanescă într-un oraș precum Savannah, sub imperiul lecturii din Faulkner.

DREAPTA ȘI NECRUȚĂTOAREA MAGISTRATURĂ A TIMPULUI

Am citit, dragă Dumitru Radu Popescu, paginile tale călăuzite de înțelepciunea tragicilor greci, contemporanii noștri, recunoscînd inspirate eseuri semnate de tine, și ele legitimate de judecățile acestor pilduitori precursori ai timpului nostru. Am retrăit amintirea Munților Făgărașului, farmecul Avrigului lui Mircea Tomuș și (neapărat) miracolul unei prietenii întemeiate pe lecturile și pe neliniștile unei Istории agitate, tulburi, trăite sau cercetate nu fără serioase dificultăți...

Au fost anii tinereții noastre, ai amăgirilor și ai înfruntării unor evenimente grave, cu oameni incapabili, improvizați, și cu atît mai periculoși... Parcă ar fi nimerite versurile unui mare poet, atît de discret și de ignorat în același timp, fiindcă nu avea nimic dintr-o anume faună agresivă și de o paralizantă suficiență; e vorba de G. Bacovia: „Erau ziare, evenimente/ De vremuri grave sau de regret”. Ziare nu prea erau, decît două-trei oficioase, în schimb, evenimentele veneau ca un dat inexorabil. Le-ai sesizat, și ecoul lor continuă să fie prezent și azi în dramaturgia scrisă atunci; țin minte avanpremiera piesei *Acești îngeri triști* la Târgu Mureș. Era, cred, pentru întîia oară cînd un dramaturg dezvăluia o realitate defel edulcorată, „lipsită de conflicte”. Dimpotrivă, diagrama unei generații alienate; incertitudinile ei se regăsesc, destrămînd o imagine oficială repetată în regia marilor manifestații de un festivism insuportabil.

Cum n-am scris și nu am de gînd să scriu memorii, însoțit în decizia mea de opiniile lui G. Călinescu, pentru care memorii scriu numai cei care vor să fie văzuți sub

lumina favorabilă a lustrelor, am să evoc, însă, o pagină din același spectacol agitat: cenzura, funcționarii meniți să vegheze la „puritatea” ideologică a vieții culturale, și, mai larg, a celei spirituale. Întimplarea a făcut, în pofida rezistenței mele argumentate cu serioase și nu inventate acte medicale, să fiu numit director al Naționalului clujean. Scrisesem câțiva ani cronică dramatică în revista clujeană *Steaua* și comentasem o seamă de premiere de răsunet, regizate de mari talente, precum Liviu Ciulei, Cătălina Buzoianu, Vlad Mugur și mulți alții. Așadar, în toamna lui 1972 (eram în plină ofensivă ideologică, nocivă, decisă să stînjenească orice inițiativă mai îndrăzneată), urma să inaugurm stagiunea cu *O pasăre dintr-o altă zi*, scrisă de tine, în regia lui Alexa Visarion. Atent și inspirat, Alexa Visarion concepuse drama ca pe un veritabil spectacol-proces; actorii, martori și protagoniști, aveau să depună mărturie în fața instanței morale și în fața spectatorului, urmînd să analizeze și să justifice revolta unui om integru, indignat de o societate dominată de frică, de obediență, de duplicitate.

Preocupați de șansele premierei și de proiectele pentru o nouă stagiune, am ignorat „ecourile” spectacolelor lui Lucian Pintilie cu *Revizorul* lui Gogol... Se pare că fideliu slujbași ai lui Ceaușescu au „văzut” în interpretare elemente pentru „intolerabile” analogii cu „vizitele de lucru” ale Dictatorului... Urmarea? Funcționarii culturali au cerut vizionări repetate, analize „cu lupa” ale premierelor; au cerut modificări de texte sau de interpretare regizorală etc. Pe scurt, piesa noastră a fost supusă disecției; s-au recomandat schimbări, atenuări de tonuri și multe alte deplasări de viziune regizorală. Dramaturgul și, în special, regizorul au refuzat, refractari la sugestiile cenzurilor; au început șicanele, amenințările vagi, vizionările numeroase și, în cele din urmă, o insolită

soluție: o vizionare cu „oameni ai muncii” în ipostaza de instanță critică.

Îți amintești, Dumitru Radu Popescu? Eram amîndoi în fața publicului și așteptam opiniile sale „avertizate”. După un asemenea moment oribil, s-a decis prezentarea piesei, dar proaspătul numit director n-a mai intrat în biroul său din acea noapte, deși doi cunoscuți oameni de știință, istoricul Constantin Daicoviciu și medicul de o impresionantă cultură, Octavian Fodor, au pledat argumentat pentru spectacol, înțelegînd rațiunea unui demers elocvent. A fost, de altminteri, singura noastră consolare.

Pentru elevul dintr-un internat al unui liceu orădean, planșa cu un leu „albastru” reprezenta prilejul unei consolări sau al unei crîncene răzbunări imaginare, pregătite minuțios și menite să plătească pedagogilor înecați în rutină și în sadism; copilul din nuvela ta *Leul albastru* nu știa că răutatea oamenilor e infinită, că invidia, vanitățile ulcerate etc. pot produce mai mult rău decît numeroasele scrisori „dirijate” către *Scînteia* sau către alte cotidiane, scrisori menite să înfierceze un scriitor care ponegrește, jighește sau denigrează „corpul nostru didactic” devotat partidului și poporului...

Mi-am adus atunci aminte de alți scriitori români care au trăit momente mult mai grele, stigmatizați sau chiar implicați în procese inventate: I.D. Sîrbu, Dinu Pillat, Al. Paleologu, Ștefan Aug. Doinaș, dar, mai ales, I. Negoieșcu, ultimul apropiat al familiei mele și rămas printre cele mai grave amintiri. Era internat la sanatoriul Balotești, după una dintre tentativele de suicid... Într-una din zilele unui trist iunie 1976, Dorin Tudoran (prieten al fiului nostru, Tudor Vlad, acum profesor la una dintre universitățile nord-americane și scriitor român debutat de un prozator consacrat, autorul *Leului albastru*), a venit la Cluj pentru un dialog, urmînd să-l publice la rubrica sa

„Biografia debuturilor” din *Luceafărul*. Fusese o zi tristă și eram convins că interviul n-avea cum să izbutască. Uimitor, Dorin Tudoran a surprins seismele unei biografii fără un teritoriu al copilăriei. Publicat ulterior într-unul dintre volumele sale (*Nostalgii intacte*, Editura Eminescu, 1982), a rămas pentru semnatarul acestui „răspuns epistolar” un moment însemnat, mai ales că I. Negoïtescu l-a găsit în totul elocvent pentru cariera mea de universitar și de teoretician literar.

Am citit, în toamna lui 2010, *Eu, fiul lor*, „dosarul de securitate” al dramaticului și cumplitului timp trăit de Dorin Tudoran, acest admirabil scriitor și om de o supremă integritate morală. Cele aproape 600 de pagini de documente de arhivă, mărturii, anexe, iconografie etc. reprezintă condiția tragică a unui intelectual inflexibil și de un mare curaj.

Voi invoca un alt document uman tulburător, acela al lui Alice Voinescu, profesorul de teatrologie și de istorie a teatrului, intelectualul ce făcea parte din elita europeană. *Jurnalul* acestei minunate doamne consemnează sumar anii detenției (1952-1954); în schimb, înregistrează cu vocație de prozator cei doi ani de domiciliu forțat într-un sat ieșean, Costești. Prietenă cu C. Noica, Vladimir Streinu și admiratoare a lui Tudor Vianu, Alice Voinescu descoperă un adevărat prieten în Geo Bogza; „exclus” din memoria literaturii de după 1989, privit cu multe rezerve, evitat, Geo Bogza a fost cel mai devotat prieten al lui Alice Voinescu, înconjurînd-o cu numeroase atenții, afit de necesare unui om în vîrstă eliberat din închisoarea unde se aflase pentru motive imaginare. Iată ce scria Alice Voinescu: „Bogza mă face să-mi amintesc ceea ce spunea Domnul: dacă nu veți fi ca acesta, apoi nu intrați în împărăția Cerului [...]. E un suflet de copil, leal, curat, nebănuitor”. Același impuls al prieteniei a decis

exemplara apropiere a autorului *Cărții Oltului* de Max Blecher, expresia cea mai dureroasă a suferinței omenesti.

Am reluat biografia lui George Coșbuc, scrisă de profesorul Gavril Scridon, lucrare eliberată de rigorile stricte ale istoricului literar, și am regăsit în ea un *personaj*, cu alte cuvinte un om înconjurat de fantasmе, învins și doborât de dispariția fiului său. N-avem cum să ignorăm contribuția lui Octavian Goga, a poetului și (în parte) a gazetarului; în schimb, omul politic a fost lipsit de demnitate, influențabil și ros de gustul puterii, utilizat ca o marionetă de un rege corupt și dictator irezistibil, atras de bani, adus în țară prin complotul nefericit al lui Iuliu Maniu... De altminteri, scriitorii nu sunt soluția cea mai nimerită în politică. Șerban Cioculescu, excelent *causeur*, așa cum numai N. Carandino a mai fost pentru noi, cei care îl ascultam cu admirație, deplin fermecați, la Bran, așadar, criticul și istoricul literar povestea o scenă cu Nicolae Iorga, pe atunci premier; în drum spre președinția consiliului de miniștri, aude strigătele micilor vînzători de ziare: „Guvernul Iorga a demisionat!”; istoricul deschide geamul mașinii și, scoțîndu-și capul, dă replica: „Nu-i adevărat! Nu-i adevărat!...”.

Grație lui Nicolae Gheran, cunoaștem azi viața lui Liviu Rebreanu în toate aspectele ei și refacem în propriul nostru scenariu (acum) aventura unei cariere literare, din momentul trecerii Carpaților și pînă la deplina consacrare a romancierului ales președinte al Societății Scriitorilor Români. „Dosarul” operei sale este un veritabil infern: acuzele de delapidare (ofițer în armata *Cacaniei* lui Musil), o biografie măsluită, atacuri furibunde în presa românească dintre cele două războaie, semnăturile lui Nichifor Crainic, Pamfil Șeicaru, comploturile din sînul obștii scriitorilor etc., etc.

La un moment dat, părea că numărul celor solidari cu autorul *Pădurii spînzuraților* e mult inferior grupării

agresive și inepuizabile în acuze dintre cele mai joase pentru vocabularul unui om de cultură...

Cînd Nicolae Iorga e ucis de un grup de legionari, cînd cărțile lui Mihail Sadoveanu sunt arse ca un avertisment defel ignorabil, ne dăm seama că adesea teroarea istoriei ne face să uităm exemplele sau să eludăm cu multă ușurință valorile. Mihail Sadoveanu, cel mai de seamă povestitor al literaturii noastre, creatorul unei mitologii românești inegalabile, e uitat azi. Au fost chiar momente cînd G. Călinescu, Tudor Vianu, Tudor Arghezi au fost sancționați sau trași de urechi, uitînd, da, uitînd nepermis, că a fost un deceniu (anii '50-'60) cînd istoria literară predată la universitățile noastre uitase de Mihai Eminescu și de marii creatori români, fiind prezentați „amplu” Theodor Neculuță, I. Păun-Pincio, poezii *Contemporanului* veacului al XIX-lea, iar Al. Toma devenise „Eminescu al nostru”. Cînd Sorin Toma a publicat în *Scînteia*, oficiosul P.C.R., un articol menit să fixeze definitiv nocivitatea și „putrefacția” poeziei argeziene, asistam la un proces cu (posibile) grave repercusiuni pentru memoria spirituală a țării.

Suntem, așadar, puși în fața unor realități cu ample și profunde consecințe pentru destinul creatorului. Adesea, tragicul istoriei a lăsat victime, iar posibilitatea de a examina lucid, obiectiv, condiția creatorului a fost nu o dată pierdută. Numai cei care au trăit în imperiile născute și mai apoi decimate dinaintea și din anii celui de-Al Doilea Război Mondial, precum și cei (favorizați) care au supraviețuit regimurilor de dictatură criminală pot înțelege ce au însemnat erorile, compromisurile, dar și puterea de a crea în ciuda adversității și vitregiilor unor intelectuali, creația unor mari artiști (scriitori, compozitori, plasticieni, oameni de teatru și de film etc.) au transcens erorile și au pledat pentru perenitatea valorilor.

Judecător incoruptibil, Timpul/Istoria e în măsură să examineze erorile unor scriitori precum Knut Hamsun (romanele laureatului Premiului Nobel, *Foamea*, *Pan*, *Harul pămîntului* sunt creații memorabile), Céline, ale cărui romane, *Moarte pe credit*, *Călătorie la capătul nopții* și „trilogia germană”, descoperă, halucinant, microcosmul, tragicul cotidian sau descompunerea unei lumi, redînd limbii franceze o vigoare și o prospețime nemaiîntîlnite. Cine a citit *Jurnale pariziene* ale lui Ernst Jünger a recunoscut portretul lui Louis-Ferdinand Céline; ofițer în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, autorul admirabilului poem epic *Pe falezele de marmură*, aflat la Paris cu trupele de ocupație, îl descoperă pe Céline și compune un portret net defavorabil. Nu se poate spune că Jünger era incomodat de uniforma Wehrmacht-ului, frecventînd „saloanele” unor intelectuali rămași în Parisul ocupat, vizitîndu-l pe Picasso în atelierul său, recunoscînd, în treacăt: „... acest autor [e vorba, desigur, despre Céline] nu are niciodată bani, căci distribuie totul prostituatelor care vin să-l consulte pentru bolile lor”. Mai tîrziu, *Medicul fără arginți* va confirma reflecțiile despre artă ale scriitorului german: „Operele au, și ele, nevoie de o bună bucată de vreme ca să se lepede de temporalitate. Își au și ele purgatoriul lor, apoi transcend critica”.

Azi e un loc comun că biografia scriitorului nu poate explica operele și realitatea lor autotelică; operele argumentează prin ele și prin „vocea” lor, dincolo de accidentele unei biografii supuse timpului. Atitudinea cel puțin echivocă a lui Heidegger în perioada hitlerismului, adeziunea temporară a lui Llosa la partidul comunist, prietenia lui García Márquez cu Fidel Castro etc., etc. nu sunt oare accidente biografice? Nu știu dacă ele au oprit logica unor opere fundamentale. Știu, în schimb, și am nu puține exemple pentru cîte alte erori s-au comis prin

exacerbarea radicalismului de stînga și de dreapta... Cînd lui Nicolae Manolescu un birocrat universitar, otrăvit de rutină și de complexe, i-a respins teza de doctorat, profesorul Al. Piru (azi uitat pe nedrept) a reluat împreună cu alți doi colegi, demersul pentru o nouă susținere a lucrării *Contradicția lui Maiorescu*. Recunosc, am fost alături de Al. Piru ca membru al comisiei, reparînd un act în totul nedrept. Să reamintesc, pentru cei tineri, că Al. Piru a trecut prin cercurile infernului, lucrînd ca mecanic și ca muncitor necalificat, înainte de a fi repus în drepturi, în timp ce Tudor Arghezi era pus la index și condamnat la tăcere, alături de Lucian Blaga, de Ion Barbu și de mulți alți scriitori, unii uitați acum sau eliminați din manualele școlare, execrabile multe dintre ele.

Cînd senatorul McCarthy a inaugurat „ofensiva” sa împotriva unor personalități ale culturii nord-americane bănuite de colaborare cu grupări comuniste, dezlănțuind o cruciadă în totul periculoasă, găsindu-i vinovați pe Charlie Chaplin, Arthur Miller, Joseph Losey, Orson Welles, Leonard Bernstein și pe mulți alți creatori, Statele Unite au găsit forța necesară pentru a opri un val de suspiciuni, de acuze și de stigmatizări, pentru ca, ulterior, mass-media și Senatul să sancționeze definitiv valul unui climat contaminat artificial.

Poate că ar trebui să retrăim, după mai bine de două decenii, un timp al *conspirației* în favoarea valorii. Au conspirat scriitorii și editorii, uneori cenzorii. Azi ar părea de-a dreptul paradoxal că, într-un timp al cenzurii ideologice, al delatațiunilor și al supravegherii monstruoase, un timp al culturnicilor și al „principlialității” doctrinare, au apărut: lucrarea fundamentală a lui Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, *Trilogia culturii* a lui Lucian Blaga, operele unor mari scriitori străini: James Joyce, William Faulkner, dar și (e bine de știut) numeroase

lucrări consacrate unor direcții de cercetare precum structuralismul sau semiotica textului literar, operele unor filosofi ca Martin Heidegger, Gaston Bachelard etc.

Cred că e bine să reexaminăm, lucid și echilibrat, cu spirit critic și discernămînt, în afara oricărei retorici conjuncturale, realitatea indeniabilă a Timpului trăit de cei care au „privilegiul” vîrstei și de cei mai tineri intelectuali. Simplificările, excluderile și etichetările (atît de numeroase în perioada așa-zisului comunism din România) nu sunt de natură să explice tragismul unor situații-limită, al unor crime și al unor erori; dar, mai ales, să înțeleagă complicatele meandre ale unor fapte de cultură incontestabilă, autentice, memorabile, și cu atît mai prețioase cu cît ele sunt rezultatul unor „conspirații” ale intelectualilor conștienți de alternativa unui dezastru spiritual.

Cînd Alcinou, vrînd să-l cinstească pe Ulise, îi invită pe fruntașii feacilor la un ospăț, pentru a-i da strălucire, e chemat Demodocos, cîntărețul „căruia – scrie Homer – pentru că-l iubea mai mult decît pe toți, Muza i-a dat și darul și amarul. I-a luat lumina ochilor, dar i-a dat în schimb vraja cîntecului”. Tulburătoare premoniție pentru destinul creatorului. Reflecțiile despre condiția și despre dramatica izbîndă a operei de artă, traversînd infinite dificultăți, trăindu-și propria ei existență, dincolo de biografia mai mult sau mai puțin pilduitoare a autorului ei, sunt numeroase. Sunt, de fapt, ca să împrumut o sintagmă a unei strălucite scriitoare, Ileana Mălăncioiu, „exerciții de supraviețuire”. Să nu le ignorăm, în toată complexitatea și în labirintica lor existență.

LUMINI CĂLĂTOARE

Luminile magice și necunoscute ființei neinițiate reprezintă o realitate indeniabilă. Când, în octombrie 1961, urmăream Lumea de la înălțimea unui segment din Zidul legendar al Chinei, soarele ne învăluia avertizându-ne, precum în *Deșertul tătarilor*, opera lui Dino Buzzati, că – poate – primejdia unor noi valuri de călăreți n-a încetat; mai apoi, traversând *calea* (ar fi impropriu s-o numesc șosea) spre mormintele dinastiei Ming, aveam sentimentul că puteri oculte străjuiesc odată cu uriașii de piatră, mărturii atât de îndepărtate în timp. Peste toate, însă, plutea lumina unui octombrie auriu, deschis pentru totdeauna spre zări fără hotar...

Dincolo de experiențe posibile, pregătite de avertismentul meteorologilor, călătoriile mele spre China au un moment unic, dându-ne iluzia aventurilor interplanetare sau a basmelor, unde miraculosul începe tocmai prin zborul trăit și împlinit în visul copiilor. În 1983, într-un august solar, zburam împreună cu regretatul prozator Petre Sălcudeanu, prieten definitiv cucerit cu prilejul acestei călătorii unice și ea. Spre deosebire de toate celelalte rute europene spre capitala Chinei, Beijing, cursele românești Tarom aveau o singură escală în unul dintre orașele sudice ale Pakistanului și în imediata apropiere a Mării Oman și a Oceanului Indian, în Karachi. Doar patruzeci de minute de popas și călătoria continua, nu înainte de a regăsi, în feeria luminilor de noapte, emiratele arabe, pregătit să recitești istoriile din *O mie și una de nopți*.

Urma apoi cea mai înfricoșătoare sau, dimpotrivă, cea mai uluitoare întâlnire cu Tibetul, cu înălțimile printre

care avionul se strecura făcându-ne să înțelegem măreția lumii și îndrăzneala oamenilor. Himalaya, norii și soarele începutului de zi sunt, în cele din urmă, una dintre cele mai tulburătoare creații simfonice ale acelor ceasuri de zbor. Auzeam parcă *Imperialul* lui Beethoven... Acel august din anul 1983 ne descoperea o altă China, în plin proces de modernizare, încît amintirile anilor de lectorat (1961-1962) să celebreze acum forța acestui popor încercat tragic în anii Revoluției culturale, înfometat și amenințat de exterminarea intelectualității autentice. Citindu-l acum pe laureatul Premiului Nobel, Mo Yan, regăsim vitalitatea unui popor situat în fruntea marilor puteri ale lumii. Și nu doar economic, ci și prin recuperarea valorilor create în urmă cu mii de ani.

Poate de aceea am descoperit abia acum un oraș unde ar fi trebuit să fie celebrată marea poezie a lumii, Hangzhou, oraș al grădinilor și al lacurilor, al poeziei florilor, oraș străjuit de nopțile pregătite să regăsească în splendoarea lunii misterele milenare ale acestei lumi. Lumina a prezidat întâlniri cu scriitori supuși cu ani în urmă unor încercări greu de imaginat.

*

Soarele de octombrie mă găsea, pe țărmurile Oceanului Atlantic și ale Caraibelor, la Congresul oamenilor de artă din Cuba (1977). Vechea fortăreață, paznic al portului, era acum un monument arhitectural sugerînd, poate, aventura primilor navigatori ajunși pe țărmurile Cubei și ale Havanei. Octombrie însemna, și atunci și în fiecare an, lumină caldă și *semmul protector* al lui Ernest Hemingway, navigator îndrăzneț în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, cînd acest temerar călător și martor al Războiului Civil din Spania era